

Hemlösas Livssituation

- En litteraturstudie om space, makt och motstånd

Kandidatuppsats, 15 hp

SANK01 - HT 2013

Avdelningen för socialantropologi

Sociologiska institutionen

Lunds universitet

Författare: Karl Palmgren

Examinator: Ulf Johansson Dahre

Handledare: Tova Højdestrand

Abstract

Denna kandidatuppsats i socialantropologi behandlar hemlösa och space genom en litteraturstudie av nutida verk inom ämnet. Min text visar vilka strategier som används av de med makt för att kontrollera space och vilka taktiker de maktlösa, där hemlösa inkluderas tar till för att bemöta strategierna. Uppsatsen tar även upp därtill närstående begrepp som gentrifiering och squatting samt härbärgets betydelse i sammanhanget. Det teoretiska ramverket innefattar De Certeaus distinktion mellan strategi som något makten använder och taktik som maktlösas verktyg för att bekämpa detta, jag använder mig även av Goffmans teorier om stigma och totala institutioner för att belysa den hemlöse individen samt härbärgets funktion. Foucaults teori om space och heterotopia används för att illustrera hur space har en stor betydelse i våra liv som människor, samt hur en plats har flera betydelser samt relaterar till fler platser än vad som är synligt vid första anblicken.

Nyckelord: socialantropologi, hemlöshet, space, motståndstaktiker, maktstrategier

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
Bakgrund	4
Problemformulering, syfte och metod	4
Tidigare forskning	4
Teori	5
Disposition	7
2. Vad är hemlöshet?	9
Definitionsfrågan	9
Stigma	12
3. Hemlösa och space	15
Hemlösa platser	15
Offentliga rummet och gentrifiering	17
4. Kontroll och motstånd	21
Maktstrategier	21
Motstånd/Taktik	27
Squatting	29
Härbärgen	31
5. Sammanfattning	35
6. Källförteckning	37

1. Inledning

Bakgrund

”Where do I stay? I stay right here. Home is where you hang your hat, and I hang mine right fucking here. You see the way they’re putting bars on the fucking benches....?....So I sleep sitting up, what the fuck.” (Passaro 1996:90)

Detta är en uppsats vars ämnesval har sin grund i ett långvarigt intresse för marginaliserade personer och deras liv. Att på olika håll i världen möta hemlösa och se hur de försöker leva sina liv i det offentliga rummet ledde till en uppsats som behandlar litteratur med inriktning på hemlösa och space, samt de maktstrategier och motståndstaktiker som är länkade till de hemlösas livssituation. Denna uppsats är en litteraturstudie som behandlar olika författares bidrag till forskningen om hemlöshet, hemlösa och space. Litteraturen är hämtad från forskare inom antropologi, sociologi och kulturgeografi.

Problemformulering, syfte och metod

Det är vanligt förekommande att hemlöshetsforskningen fokuserar på hur de hemlösas livssituation i det offentliga rummet regleras med hjälp av olika former av strategier och hur detta bemöts med hjälp av olika slags taktiker. Med min uppsats ska jag således jämföra nutida litteratur inom ämnet för att belysa viktiga punkter samt med hjälp av passande teorier utveckla analysen. Syftet är att med hjälp av jämförelser mellan vad de olika författarna presenterar och teorier från välkända forskare få fram en syntes genom en litteraturstudie. Den kan ses som en metaetnografi utifrån hur Bryman beskriver begreppet, som en tolkande analys av kvalitativ forskning genom systematisk litteraturgenomgång. En metod som används för att komma fram till en syntes och analys av information om en företeelse, i detta fallet hemlösa och space, genom att tolkningar görs av andras tolkningar. Det grundläggande i detta tillvägagångssätt är att fokus ligger på de förklaringar och tolkningar som finns i litteraturen som uppsatsen bygger på och inte på datan litteraturen stöttar sig på (Bryman 2008:107).

Tidigare forskning

Den forskningen som uppsatsen bygger på är utförd av akademiker som till största delen är baserade i USA, deras studier berör oftast större städer som New York och Los Angeles men det förekommer även exempel från Sverige och Ryssland. Författarna som tar störst plats i den

förestående texten är Snow & Mulcahy (2001), Wright (1997), Wright & Vermund (1996), Passaro (1996), Ruddick (1995) och Thörn (2004, 2011) som på olika sätt beskrivit de hemlösas livssituation i det offentliga rummet, maktstrategier för kontroll av space och taktiker som tas till för att bemöta dem.

Teori

Den forskning som är uppsatsens empiri ska belysas, kritiseras och förstärkas med hjälp av teorier från De Certeau (1984:34-39), Foucault (1986) och Goffman (1961/2012, 1963/1986). Utöver det kommer de olika forskarnas bidrag att ses genom varandras glasögon när detta ger förstärkt kraft åt givna argument. Med hjälp av De Certeaus distinktion mellan strategierna som de med makt använder sig av när de försöker kontrollera space och vilka som befinner sig där och de taktiker som de maktlösa använder för att bemöta maktstrategierna ska de olika forskarnas studier på området diskuteras (De Certeau 1984:34-39). En stor del av forskningen och så även denna uppsats är den roll nämnda strategier och taktiker har i de hemlösas liv.

Foucault beskriver i *Of other spaces* den tid vi lever i som en epok av space, tidigare epoker framställer han som epoker med fokus på bland annat historia. Dagens epok av space framställer Foucault som en epok där vi inte längre upplever vår verklighet som ett långt liv som utvecklas över tid utan som nätverk som binder samman punkter. Historiskt menar Foucault att platser varit hierarkiskt uppdelade i oppositioner som heliga och profana. Idag lever vi istället i en tid då platser definieras av relationer mellan punkter, som till exempel ett telefonsamtal som inte sker på en och samma plats. Det är både verkligt och överkligt på samma gång (Foucault 1986).

Han beskriver utopier som perfekta platser eller motsatsen men det är överkliga platser. *Heterotopia* framställer Foucault som riktiga platser med drag av överkliga kvalitéer, det är en plats som är en motsats till samtidigt som det är en spegelbild av en annan plats. Heterotopia är en avbild av utopier eller ett space där oönskade personer finns för att göra en riktig utopi möjlig. Det är heterogena former av space som i en och samma plats sammanställer flera olika platser som i sig inte nödvändigtvis är jämförbara. Det är med andra ord platser som har fler betydelser eller relationer till andra platser än vad som först är synligt. Det är en plats som varken är här eller där, som simultant är fysisk och mental. Det är också platser som kan ändra funktion under tidens gång. Foucault illustrerar detta med hjälp av kyrkogården genom att återge hur den en gång var en helig

mittpunkt i staden för att senare utvecklas till att bli en annan ”stad” där varje familj har sin egen mörka viloplats (Foucault 1986).

Heterotopia innefattar ofta ett system som gör det till en plats som är både isolerande och möjlig att komma in i. Ofta är det inte fri tillgång till platsen utan den är tvingande, som ett fängelse eller vissa former av härbärgen, eller innebär att du måste gå igenom någon form av ritual för att göra dig värdig inträde. Även om platsen verkar inkluderande finns det ofta någon form av exkludering som gör att individen inte helt släpps in. Foucault beskriver hur heterotopias finns i flera olika former och hur det kanske inte existerar en universell form av heterotopia. Han ger exempel på olika former när han tar upp *crisis heterotopias* som ett exempel på en helig, förbjuden eller privilegierad plats, där individer befinner sig, som i relation till övriga samhället är i någon form av kris. En utdöende version av heterotopia som exemplifieras av internatskolor där individerna är ungdomar, i kris för att de är mellan barndom och vuxen ålder. Vad som istället tar en större plats i dagens samhälle är vad Foucault kallar *heterotopias of deviation*, platser där människor som avviker från normen placeras, till exempel fängelset. Han beskriver ålderdomshemmet som ett gränsfall mellan de båda beskrivna heterotopias (Foucault 1986).

I uppsatsen så kommer även teoretiska referenser att ges till Ruddicks syn på heterotopias of deviation som hon beskriver som samexistens i ett omöjligt rum av ett stort antal fragmentariska världar, och använder för att beskriva de hemlösas samlingsplatser och den sociala kontrollen inom dem. Hon anser att det i Foucaults beskrivning är otydligt vad som skapar heterotopia och varför det kan ändras men menar att det i heterotopias of deviation finns potential till konflikt över betydelse och transformation av spaces funktion. Detta exemplifieras genom hur tidigare heterotopias of deviation där marginaliserade individer hölls transformerades och därmed transformerades även den inneboende betydelsen (Ruddick 1995:56-57).

Synen på stigmatisering och totala institutioner i de hemlösas liv som beskrivs i litteraturen tolkar jag med hjälp av Goffmans kända teorier (Goffman 1961/2012, 1963/1986). Goffmans teori om stigma behandlar avvikande på ett icke-önskvärt vis från den normstandard som råder i samhället. I samband med att individen som avviker uppfattar detta uppkommer stigmatisering. Goffmans tankar kring stigma har sin grund i de gamla grekerna och deras användande av på kroppen synliga märken, till exempel brännmärken, som visade det ovanliga eller moraliskt dåliga med individen i fråga. Detta har sedan enligt Goffman utvecklats till att mer handla om skammen i sig än om den

kroppsliga manifesteringen av den. Goffmans idéer kring stigmatisering är av vikt i samband med de hemlösas situation då deras leverne i flera sammanhang anses vara normbrytande och därmed skapar stigmatisering (Goffman 1963/1986).

Goffmans beskriver totala institutioner som en social hybrid och en plats där människor lever eller arbetar isolerade från omvärlden i en mer eller mindre påtvingad gemenskap kontrollerade av en och samma auktoritet under en längre tid, till exempel fångelser och mentalsjukhus. En institution ses som total då den hindrar individen från kontakt och umgänge med omvärlden, nämnda hinder är ofta fysiska genom till exempel låsta dörrar. Institutionerna kan vara skapade av olika anledningar, till exempel för att ta hand om oförmögna, som gamla, eller för att de anses vara ett avsiktligt eller oavsiktligt hot mot samhället (Goffman 1961/2012:9;13-14). Ett viktigt begrep i diskussionen om härbärgets är också *shelterization* som innebär att en individ acklimatiserar sig till härbärgets mål och ger upp sina egna (Gounis 1992).

Disposition

Uppsatsen börjar med beskrivning och analys av definieringen av begreppen hemlöshet och hemlös med start i den svenska Socialstyrelsens definition och Thörns synpunkter på denna, för att sedan fortsätta med andra definitioner varav hemlösas egen syn på hemlöshet är en. Den fortlöper sedan in i en analys av synen på hemmet och hur det behandlas i litteraturen. Från definitionsfrågan fortlöper uppsatsen in i en diskussion om stigma, begreppets betydelse och därmed även Goffmans betydelse för studier i hemlöshet. Texten går sedan in på att beskriva hemlösa och space genom de olika former av space som beskrivs i litteraturen samt hemlösas relation till dessa med utgångspunkt i Snow och Mulcahys uppdelning i prime, marginal och transitional space. Därefter diskuteras det offentliga rummet och gentrifieringen av detta utifrån både amerikanska och svenska perspektiv, kapitlet innehåller även en diskussion kring könsrollers betydelse för allmänhetens uppfattning av hemlösa. Därefter diskuteras olika former av strategier som de med makt tar till för att försöka kontrollera space och vilka som befinner sig där, detta görs genom jämförelser mellan de olika författarnas beskrivningar samt med en återkommande koppling till De Certeaus distinktion mellan strategier och taktik, vilket är nästa kapitel. Där diskuteras de olika former av motståndstaktiker som hemlösa använder sig av för att motarbeta maktens strategier för kontroll. Diskussionen om motståndstaktiker löper vidare i nästa kapitel som behandlar squatting, en boendeform som vid vissa tillfällen kan ses som en taktik.

Vidare diskuteras den vanligt förekommande boendelösningen härbärgat och dess koppling till Goffmans begrepp totala institutioner och Foucaults heterotopia. Det förs en konstant diskussion om betydelsen av space i världen av idag.

2. Vad är hemlöshet?

Definitionsfrågan

Definieringen av vad som är en hemlös är sällan en särskilt stor del av hemlöshetslitteraturen men förtjänar sin plats genom den betydelse en definition av studieobjektet har för studien. Det är inte heller problemfritt att definiera vad eller vilka som innefattas av begreppet hemlös, vilket kommer att visa sig i detta kapitel.

Den svenska Socialstyrelsen använder en bred definition av begreppet hemlöshet. Definitionen innefattar olika situationer som personer kan befinna sig i längre eller kortare tid. Den första situationen innefattar personer som är hänvisade till akutboende, härbärke, jourboende eller är uteliggare. Socialstyrelsen anser även att personer som är intagna eller inskrivna på kriminalvårdsanstalt/behandlingsenhet eller stödboende inom socialtjänst/landsting/privat vårdgivare/HVB-hem/SIS-institution med planerad utskrivning inom tre månader men utan att ha egen bostad ordnad som hemlösa. Den tredje situationen där en person ses som hemlös enligt Socialstyrelsen är när personen bor i en boendelösning ordnad av kommunen (till exempel försökslägenhet eller socialt kontrakt) eftersom personen inte får tillgång till den ordinarie bostadsmarknaden, detta innebär även att det är förenat med tillsyn och/eller särskilda villkor. Den fjärde och sista situationen innefattar personer som bor kontraktslöst, tillfälligt hos till exempel kompisar eller släktingar, eller har ett inneboende- eller andrahandskontrakt hos privatperson som är kortare än tre månader (<http://www.socialstyrelsen.se/hemloshet/omfattning/definition>).

Thörn ger definitionen kritik genom att tydliggöra att för att ses som hemlös så behöver individen passa in på Socialstyrelsens definition samtidigt som den ska ha haft kontakt med en uppgiftslämnare. För att definieras som hemlös ska individen ha problem som inte bara innebär avsaknad av bostad, utan även innebär kontakt med till exempel socialtjänst, behandlingshem, kriminalvården eller annan myndighet eller organisation som fungerar som uppgiftslämnare till Socialstyrelsen. Via Thörn skapas en bild av Socialstyrelsens syn på hemlöshet som en situation med starka kopplingar mellan individens situation och psykiska eller fysiska problem, ofta med likhetstecken mellan problem och sjukdom, trots att det är avsaknaden av bostad som är den gemensamma nämnaren för samtliga hemlösa (Thörn 2004:86-89).

Från Atlanta, USA, kommer en uppdelning i tre olika kategorier hemlösa: kroniskt hemlösa som varit på gatan i minst trettio dagar i sträck, situationshemlösa som är tillfälligt utan tak över huvudet på grund av en livskris och episodiskt hemlösa som alternerar mellan korta perioder av hemlöshet och vanligt boende (Philips & Hamilton 1996:83). Den definition som hämtas från Atlanta har stora likheter med Stewart B. McKinney Homeless Assistance Act of 1987 som citeras i *The Unequal Homeless Men on the Streets, Women in their Place*. En hemlös definieras där bredd som en individ som saknar en fast, regelbunden och adekvat sovplats eller sover på härbärgen eller andra övervakade, tillfälliga platser, alternativt utomhus på offentliga eller privata platser som normalt inte används av människor för det ändamålet (Passaro 1996:29). Denna form av kategorisering leder inte till samma problem som Socialstyrelsens eftersom den saknar kopplingen till kontakt med myndigheter.

Ett intressant grepp på frågan om vem som är hemlös är att fråga individer som anser att de själva är hemlösa hur de definierar sin hemlöshet och levnadssituation. Att vara hemlös kan ses som att tvingas leva sitt liv på andras villkor och att därmed leva med känslor av maktlöshet och brist på kontroll över den egna levnadssituationen. Thörn beskriver hur de känslorna har tre samverkande dimensioner som hon benämner rum, tid och identitet. Saknar man rätten till ett utrymme, som tillgången till en egen bostad ger så är det svårt att skapa ett eget rumsligt hem. Att vara hemlös innebär att du inte har kontroll över vilka du delar ett utrymme med och därmed ej heller kontroll över en dörr, något som Thörn ser som en symbol över makten över sitt liv. Det innebär att saknar man makten över den rumsliga dimensionen så saknar man platsen varifrån man orienterar sig i världen, vilket är ett synsätt hämtat från en fenomenologisk analys av hemmet och hur det skapas genom konstruktionen av rumslig, tidslig och sociokulturell ordning (Thörn 2004:222-224).

Tidsdimensionen förklaras med att hemlösa tvingas leva i nuet och inte kan planera sin dag utan måste anpassa sig efter omständigheterna. Det innefattar även problem med att äga och förvara saker, och därmed skapa samt behålla minnen av erfarenheter och människor. Thörn menar även att hemlöshet tenderar att ses som en identitet snarare än en situation. Det innefattar en viss kategori människor vilket kopplas till Socialstyrelsen och dess definition av hemlösa med tillhörande egenskaper, till exempel psykisk sjukdom, rotlöshet och fyllda av skam. Såväl hemlöshet som hem ses enligt denna beskrivning som konstruktioner som både är symboliska och materiella då det skapas både genom materiella ting som en egen dörr att stänga och kommunikation med andra, dessutom anses de ideologiska betydelser som ges till begreppen få konsekvenser för de som

definieras som hemlösa. Att känna sig hemlös innebär således enligt detta synsätt en avsaknad av en privat sfär, en dörr att låsa och en möjlighet att råda över sin tillvaro och skapa ett hem och en egen identitet (Thörn 2004:222-224).

Thörns beskrivning kan jämföras med Foucaults resonemang kring space och tid och synen hur vi lever en epok av space. En epok där space tar formen av relationer mellan platser och tar en mycket större plats för oss människor än tiden, som förlorat sin plats i fokus till space. Thörn beskriver rum, tid och identitet som samverkande dimensioner som bidragande i de känslor av maktlöshet och brist på kontroll som de hemlösa känner. Detta kan jämföras med Foucault som beskriver hur problemen som människor upplever med sina livsmiljöer inte bara handlar om att veta om det finns tillräckligt med plats till alla utan att veta bland annat vilka relationer och klassifikationer av mänskliga element som ska antas i en given situation för att nå ett givet mål. Där tid som nämnts är en bidragande faktor men inte anses ha den största betydelsen för människan (Foucault 1986:22-23). Ett hem beskrivs på ett liknande sätt i *The Unequal Homeless Men on the Streets, Women in their Place* där det framställs som avgränsat av väggar och något som handlar lika mycket om inkludering som exkludering. Författaren ser hemmet som bundet till kärnfamiljen som norm och att det är i hemmet som världen delas upp i oppositioner som ses som naturliga (Passaro 1996:31).

Passaro har i sin studie i New York kommit fram till att särskilt svarta män utan barn riskerar att vara hemlösa flera år, om inte för alltid, till skillnad från framför allt kvinnor med barn. Genom att kalla människor som saknar bostad för hemlösa istället för huslösa menar Passaro att man bekräftar kärnfamiljen som norm, då hus är familjens hem. Den här synen befasts genom definitionen av ett hem som ett nätverk av mänskliga relationer som ibland bor i ett hus och det fokus som finns på återföra familjer till ett hus (Passaro 1996:29-30). Mitchell ser även en skillnad mellan det som klassiskt har setts som underserving poor och deserving poor, där den första gruppen innehåller kvinnor, barn och de som ses som tacksamma för den välgörenhet som ges och den andra gruppen är övriga som ofta anses ha möjligheten men inte viljan att ändra sin situation (Mitchell 2011:934 se även 945)

Hemlöshet är mer än bara avsaknaden av tak över huvudet, som tidigare definitioner fokuserat på. Det innefattar även en total avsaknad av privatliv och avskildhet, en minskad kapacitet att uttrycka sin självbild och sociala relationer samt en förlorad självförsörjning och ett sätt att agera genom vilket individen förmedlar sin egen oduglighet. Att göra till sitt även den enklaste formen av tak

över huvudet leder till en ny sorts relationer till samhället, det naturliga landskapet och den byggda miljön (Philips & Hamilton 1996:84, Wright 1997:220). Något som kan störas av stigmatiseringen som hemlösa upplever i sina möten med andra.

Stigma

Det är mycket vanligt att de hemlösa ses som stigmatiserade och begreppet återkommer på flera ställen i litteraturen. Detta kapitel belyser stigmatiseringsdiskussionen inom litteraturen och hur användning av begreppet leder till att författaren använder sig av, kritiserar eller skulle dra nytta av att vända sig till Goffman i sin analys. Goffman skriver om sambanden mellan vad som kan kallas normal och stigmatiserad, båda rollerna är en del av samma komplex. Den som hamnar i en situation som leder till en stigmatiserad roll som hemlöshet, är därmed medveten om vad rollen innebär. De svårigheter och problem individen känner är kopplat till medvetenheten om vad den nya rollen innebär för individen (Goffman 1963/1986:130-133).

Enligt Goffman är stigma ett attribut som uppkommer i interaktionen mellan individer när det upptäcks att den ena på något vis är annorlunda på ett sätt som är tillexempel dåligt eller farligt. Stigma är med andra ord ett djupt diskrediterande attribut som får sin mening i människors interaktion. Det är inte attributet i sig som är diskrediterande då Goffman menar att något som stigmatiserar en individ kan bekräfta hur normal en annan individ är utan det är först i interaktionen som ett attribut stigmatiserar (Goffman 1963/1986:3).

Andra människor bemöter ofta de hemlösa de möter på gatan på ett sätt som får dem att framstå som skuggor eller kastlösa, denna exkludering och ickekommunikation kan späda på känslan av att vara en ickeperson, hos den hemlöse. Även om personen i fråga ser sig själv som en hel person kan detta ändras genom andras handlingar eller ickehandlingar (Desjarlais 1997:125). Wright och Vermund beskriver mötet med en man vars liv på gatan gjorde att han sågs av de med makt som "out of place" vilket föranledde att han också sågs som "out of control". Detta gör honom till någon, eller så krasst som dom beskriver det till ett subjekt, som ska övervakas (Wright & Vermund 1996:121). Möten mellan hemlösa och andra skapar med Goffmans ord stigmatisering då stigma som tidigare nämnts är ett attribut som uppkommer i interaktionen mellan individer i samband med att det upptäcks att den ena på något vis är annorlunda jämfört med normen på ett sätt som ses som tillexempel dåligt eller farligt (Goffman 1963/1986:3). Vilket tidigare exempel av exkludering och ickekommunikation, som hemlösa är med om i möten med andra människor, samt den övervakning

mannen Wright och Vermund mötte var med om på grund av synen på honom som out of control, får ses som tydliga exempel av.

Ruddick ser brister i Goffmans syn på stigma och beskriver den som baserad på en normativ psykologi, där klass- och statuskillnader inte ges plats i förhandlingen kring acceptabla sociala beteenden. Goffmans analys anses även sakna förklaring av hur normer förändras, men det är en teori som är användbar i studier av hemlösa då den betonar vikten av hur space används när beteenden förhandlas (Ruddick 1995:58). Det finns flertalet olika överlevnadstaktiker som hemlösa använder sig av för att motarbeta sin marginalitet som även går bortom deras identitet som hemlösa. Marginalitet och stigma är enligt Ruddick inget som den hemlöse lägger sig till med exakt när den upptar en viss space. Utan det är något som produceras över lång tid mot den hemlösas vilja. (Ruddick 1995:43-44). Annan litteratur tenderar enligt Ruddick att bara se den hemlöse som en stigmatiserad individ vilket riskerar att leda till en acceptans av den hemlöse som stigmatiserad. Detta utan att se bilden individen skapar av sig själv, responsen den ger på det som påverkar utifrån och det som både hemlösa och företrädare gör för att motbevisa bilden av den hemlöse som avvikande (Ruddick 1995:60).

Amster beskriver hur de hemlösa och deras avvikelser uppfattas som ett hot utan att vara ett troligt reellt hot. Att vara avvikande innebär att ses i stereotyper som understående, farlig, osympatisk, kriminell och som förtjänt av sitt öde. Fattigdom är något stigmatiserat som i dagens samhälle ses som en individuell patologi och genom att ständigt vara närvarande i det offentliga rummet är de hemlösa konstant subjekt för direkta former av exkludering och förföljelse. Genom att inte ha tillgång till privata platser där de likt andra fattiga kan vara utom synhåll för andra, så tvingas den dominanta delen i samhället att tänka på och hantera hemlösheten (Amster 2003:196). Amsters beskrivning har en tydlig koppling till Goffmans olika typer av stigma. I sin analys av begreppet beskriver Goffman en typ av stigma som är av intresse för Amsters studie, sådant som kan kopplas till individuell karaktär, vilket i Goffmans exempel är bland annat beroende och arbetslöshet vilket kan jämföras med den syn på fattigdom som något stigmatiserat så som det beskrivs av Amster. Han menar att en stigmatiserad individ har ett drag som påtvingar uppmärksamhet och gör personen annorlunda (a.a. 196, Goffman 1963/1986:4-5).

Något som Goffman även trycker på och som även är av största vikt i diskussionen kring stigmatiseringen av hemlösa är synligheten och förnimbarheten. Goffman menar att om ett

stigmatiserande attribut är synligt eller märkbart vilket Amsters exempel av hur fattigdom och hemlöshet ses som en individuell patologi och något farligt är ett exempel på, leder det till att individen utsätts för exkludering och förföljelse (a.a. 196, Goffman 1963/1986:48). Amsters beskrivning av andras syn på hemlösa som farliga, förtjänta av sitt öde och understående kan även kopplas till Goffmans förklaring av avvikelse. En av avvikelserna han beskriver kopplas till personer som bland annat agerar avvikande mot basala institutioner, som heltidsarbete, vilket farliga, understående hemlösa kan anses göra. De hemlösa undeserving poor är vad Goffman kallar social deviants, de ses som förnekare av social ordning och representerar misslyckande vilket kan anses föranleda synen på hemlösa som ett hot som Amster beskrivit (Amster 2003:196, Goffman 1963/1986:143-144).

3. Hemlösa och space

Hemlösa platser

Space kan enligt Snow och Mulcahy ha tre olika sorters värde, antingen utifrån användande, politik eller utbyte. Deras synsätt har sin grund i Marx distinktion mellan use value och exchange value och betydelsen detta ger i ett boendeperspektiv vad gäller värdet för användande, vilket kan kopplas till den boende, och utbytesvärdet, vilket kan kopplas till den som hyr ut bostaden. Då hemlösa inte har en direkt plats i den här ekvationen lägger författarna till ytterligare ett värde. Vilket är det politiska eftersom space vid vissa tillfällen inte har varken utbytes- eller användningsvärde. De ger exempel på en kåkstad på en flodbädd som inte hade användnings- eller utbytesvärde men ett politiskt i och med politikernas intresse i platsen som i deras exempel berodde på ett intresse i att visa allmänheten att man brydde sig om deras närområden (Snow & Mulcahy 2001:155-156).

Space kan inte bara ha ett värde utan även alla eller två värden samtidigt och även andra värde då det inte rör sig om något statiskt. Nämnade värden kan kopplas till invånare, entreprenörer och politiker men då hemlösa inte är invånare i konventionell mening har de inte samma möjligheter att tillfredsställa grundläggande behov som andra invånare. De kan ses som en annan form av urban aktör eftersom de har samma behov av space som andra men inte samma rättigheter till det. Då de hemlösa trots allt nyttjar det offentliga rummet för sina försörjningsbehov så kommer de i konflikt med de, entreprenörer och andra, som använder platsen med lagen på sin sida (Snow & Mulcahy 2001:156, Ruddick 1995:60). Ruddick framställer tidigare forskares visioner om en omstrukturerad postindustriell stad där de hemlösa inte har någon plats alls som något som inte riktigt slagit in. Detta eftersom olika hemlösa trots allt förhandlar om sin marginalitet. Dessutom menar Ruddick att detta görs på olika sätt bortom identiteten som hemlösa, som kvinnor, män och barn av olika bakgrund. De finns flertalet olika överlevnadstaktiker som kan kopplas till individens bakgrund med stor variation och samma gäller hur space används (Ruddick 1995:43 se även 56).

Foucaults beskrivning av den tid vi lever i som en epok av space, där space är det som tar plats i våra tankar är här applicerbar. En epok där vår verklighet styrs av space och relationer mellan olika platser och världen inte längre är lika hierarkisk. De hemlösa i ovan exempel vill ha sin del i space och därmed transformera betydelsen av space om man ser exemplet utifrån Foucaults teori (Foucault 1986:22).

Snow och Mulcahy beskriver olika former av space, prime, marginal och transitional. Prime innebär vilket område som helst där bosatta invånare bor, lever och rör sig. Det är också en space som entreprenörer nyttjar för kommersiella syften och politiker och andra använder av politiska och symboliska anledningar. Marginal space är något med inget eller litet värde för de flesta invånare, inget nuvarande ekonomiskt värde för entreprenörer och inget omedelbart politiskt eller symboliskt värde. Det är platser som verkar vara övergivna och ignorerade av de tre tidigare nämnda aktörerna. Snow och Mulcahy anser att det är på platser som dessa som man oftast finner hemlösa i olika städer, på grund av kopplingen mellan platser och individer som ses som marginella. Den tredje formen av space, transitional, är space vars användningsområde uppfattas som svårförståeligt och tvetydigt, det är ett mellanting mellan de båda andra formerna. Det kan exemplifieras med platser mellan prime och marginal space där boende, hemlösa och entreprenörer kan finnas sida vid sida, det är en plats där åtgärder av politisk och/eller ekonomisk natur ofta sätts in (Snow & Mulcahy 2001:157). Värdet i det offentliga rummet, oavsett vilken del av det, finns inte i rummet i sig utan tillskrivs eller konstrueras utifrån dess användningsområde och betydelse. Detta innebär att en plats värde kan komma att ändras och det som var marginal space kan bli prime eller transitional space (a.a. 165, se även Wright 1997:100).

Detta kan jämföras med Foucaults beskrivning av heterotopias som platser med en stor variation av former och användningsområden samt med en förändringspotential. Det är platser som både är fysiska och mentala på samma gång. Detta då det är konkreta existerande platser men deras värden är något som människor givit dem (Foucault 1986).

Det är i marginal space som hemlösa kan leva, röra sig och verka med minst risk för att möta motstånd och problem. Snow och Mulcahy menar att det leder till problem eftersom det är omöjligt att hantera alla grundläggande behov en människa har i marginal space och därför måste de hemlösa till viss del befinna sig i prime och i viss mån även transitional space. Det är där som möjlighet ges för att hitta någon form av jobb eller andra sätt att överleva så som att tigga eller leta efter materiella nödvändigheter i soptunnor (Snow & Mulcahy 2001:158-159). Marginal space kan därmed ses som den plats varifrån hemlösa navigerar sig i livet likt hur den fasta bostaden är utgångsplatsen för livsnavigationen för övriga invånare.

Litteraturen i ämnet beskriver ofta hemlösa och space utifrån hur det begränsar hemlösa och utifrån den konstitutiva rollen som space har i forandet och marginaliseringen av dom hemlösa (Ruddick

1995:41). Det är dock inte det enda sätt som det går att studera hemlösa och space på, det är inte enbart en begränsning av den hemlösa utan hemlösa använder även space i bekämpningen av sin marginalisering, något som Ruddick eftersöker mer forskning kring (Ruddick 1995:41). I sin studie i New York fann Passaro hur hemlösa lever sina privata liv på offentliga platser trots en vilja att exkludera dem, i det offentliga rummet kan allmänheten fortfarande möta hemlösa och se dem leva sina liv (Passaro 1996:83). Något som i sig kan ses som ett användande av space för att belysa en livssituation och därmed bekämpa marginaliseringen. För precis som Foucault skriver (Foucault: 1986) så är inte platser hierarkiskt uppdelade utan existerar i relation till varandra och har möjlighet att ändra funktion och betydelse vilket gör det möjligt för de hemlösa att inte bara acceptera sin situation utan arbeta för att transformera betydelsen av space.

Offentliga rummet och gentrifiering

Det offentliga rummet presenteras i litteraturen ses som en frontlinje för kampen om social kontroll över samhället (Passaro 1996:82) och som ett gemensamt vardagsrum för den stora massan (Thörn 2011:997). Vad detta har för betydelse för de hemlösa är vad förestående kapitel handlar om.

Thörn tar i *Kvinnans plats(er) - bilder av hemlöshet* upp det offentliga rummet och olika exempel på denna space inom litteraturen. Hon tar avstamp i Don Mitchell i beskrivningen av det offentliga rummet som en plats för konsumtion och underhållning. Den planeras därför för att passa ekonomiska intressen och göra det möjligt för allmänheten att konsumera utan att bli störda av de som inte passar in, till exempel hemlösa. Hon ger exempel på förslag om att förbjuda tiggeri i Stockholms stad eller hur synligt hemlösas närvaro kan hota den bild av staden som försöks saluföras och hur det därför i många städer runt om i världen tas initiativ till att få bort de som inte passar in i den rådande mallen av det konsumtionsinriktade offentliga rummet, vilket även Wright är inne på (Thörn 2004:187-189, Wright 1997:179).

Det reproduceras därför som en plats som ska vara ren, något som kopplas samman med säkerhet. Det vardagsrum som eftersträvas visar sig i kampanjbilder föreställandes vita medelklasspersoner i dyra kläder. Det offentliga rummet ses som och återskapas som en plats för vänner, inte främlingar, det är även en plats för konsumtion och kontroll. Det är därmed viktigt att kunna observera det offentliga rummet så att det som upplevs vara osäkert kan kontrolleras. I Göteborg har man tagit bort offentliga toaletter, träd och buskar vilket skapar en säkrare plats för vissa men försvårar situationen för hemlösa (Thörn 2011:997-998). Det som inte passar in rent visuellt på en plats där

företag vill att kommersen ska råda och privatpersoner vill shoppa ostört är saker och personer som kommunicerar fattigdom, tillexempel hemlösa (Wright 1997:179).

Tidigare nämnda exempel från litteraturen visar på den betydelse space har i det nutida samhället precis som det beskrivits av Foucault. Att det offentliga rummet måste kontrolleras så att det är säkert för konsumtion så som det beskrivits ovan visar tydligt på Foucaults ståndpunkt att våra liv i space handlar om att veta vilka relationer och klassificeringar som ska användas i en given situation för att nå uppsatta mål (Foucault 1986:22-23). Den bild av det offentliga rummet som space som vill förmedlas ut har inte plats för hemlösa eftersom de klassificeras som en osäkerhetsfaktor.

Även könsroller är av betydelse för de hemlösa i möten med andra i det offentliga rummet. Det offentliga rummet har ett avsevärt inflytande på kulturella och sociala betydelser av marginalitet och skillnader. Även på hur dem uttrycks, konfronteras och omförhandlas. Vilket har betydelse för de hemlösas livssituation, hur de uppfattas av andra och vilka möjligheter till förändring som finns. Ruddick redogör för hur den urbana upplevelsen av space alltid har marginaliserat vissa individer utifrån kön och andra kännetecken (Ruddick 1995:41). Ruddick påvisar också att egenskaper som bland annat kön, klass och etnicitet måste ses som transformativa strukturer vilka formar upplevelsen av varandra istället för att ses som tillsatser. Detta på grund av en övertygelse att inte någon av strukturerna har företräde och ska ses som den starkare med de andra som tillägg till nämnda struktur utan samtliga påverkar varandra (a.a.).

Hemlösa kvinnor och barn är mer accepterade i det offentliga rummet än vad hemlösa män, särskilt ensamstående minoriteter, är. Kvinnor är mödrar eller potentiella sådana och därmed möjliga att rehabilitera medan män ses i grunden som aggressiva, detta slår extra hårt mot svarta män som förutom aggressiviteten ses som farliga på grund av att dom är svarta. De svarta kvinnorna ses dock i första hand som kvinnor varpå tidigare beskrivning av kvinnor som mödrar eller potentiella mödrar gör dom mer välkomna i det offentliga rummet. Svarta män ses dock både som män och som svarta vilket är två identiteter kopplade till problem och aggressivitet (Passaro 1996:83, se även a.a 19).

Passaro menar att kvinnor och barn håller kvar hemlöshetsfrågan i allmänhetens hjärtan samtidigt som hemlösa män håller kvar den i deras ansikten då allmänheten under hennes fältarbete rutinmässigt mötte hemlösa män som inte hade någon annanstans att gå (Passaro 1996:88).

Hemlösa familjer är mer accepterade, till exempel jämfört med hemlösa unga singelmän där den första gruppen kan ses som *deserving poor* och unga singelmän som *undeserving poor* (Wright 1997:215, 122).

Gentrifiering är ett viktigt begrepp för många forskare som studerar hemlöshet på grund av dess betydelse för samhällsutvecklingen. Av Williams som kan ses som en av de starkaste förespråkarna för gentrifieringens påverkan på de fattiga och de hemlösa beskrivs det som en process där nya individer, ofta välutbildade, bättre förmedlade vita personer, flyttar till en plats där det tidigare bott fattigare, ofta färgade, personer. Det kan även beskrivas som när staten, banker och fastighetsbolag flyttar till centrala områden i en stad där det tidigare till stor del bott fattigare individer. Beroende på från vilket håll man tittar på fenomenet kan det antingen ses som något som ska firas, något som åter ger liv åt ett område eller som en invasion eller återinvasion av ett område man tidigare lämnat för förorterna. I ett amerikanskt perspektiv kan gentrifiering ses som en reflektion av polariseringen både vad gäller bostad och jobb. Det speglar storskaliga politiska och ekonomiska krafter och medvetna beslut av personer med pengar att åter investera i en miljö de tidigare lämnat åt sitt öde (Williams 1996:145-147).

I ett amerikanskt perspektiv så flyttade marginaliserade människor strax efter andra världskriget till de centrala delarna av städerna, till en plats som redan var förberedd för dem. När företag och människor sedan började investera i stadskärnorna igen så spreds serviceinstitutionerna som marginaliserade människor var beroende av och då spreds även de marginaliserade, de hade ingen plats i det kommersialiserade gatulivet där de som gjorde medelklassen obekvämlig exkluderades och där det är ett stort fokus på säkerheten (Ruddick 1995:40). Vilket föranlett att härbärgen och andra former av service för hemlösa och andra i behov av hjälp exkluderas från stadens centrala delar för att behålla bilden av staden som en symbol för utveckling (Ruddick 1995:46).

Även detta exempel från litteraturen illustrerar betydelsen *space* har i dagens samhälle så som Foucault beskrivit det. Att de som inte passar in i mallen för det offentliga rummet måste exkluderas så att det offentliga rummet som *space* kan behålla sin betydelse och funktion är ett tydligt exempel på Foucaults ståndpunkt att våra liv i *space* handlar om att veta vilka relationer och klassificeringar som ska användas i en given situation för att nå uppsatta mål (Foucault 1986:22-23).

Närvaron av hemlösa i ett gentrifierat område eller i ett space i ett postindustriellt stadsområde förstärker inte nödvändigtvis stigmatiseringen av dem. Varken fördrivandet av eller underhållandet av hemlösa och deras olika former av service garanteras av gentrifiering i sig, utan är ett resultat av politik. Ruddick skriver att för accepteras måste de hemlösa och det som kopplas till dem så som härbärgen identifiera och bemöta latenta och territoriella intressen. I samband med detta måste de presentera en alternativ bild av sig själva som överensstämmer med den allmänna bilden av platsen de befinner sig på (Ruddick 1995:49-50).

Det är dock svårt för hemlösa att helt försvinna från det offentliga rummet och litteraturen beskriver dessutom en utveckling där stora delar av marginal space har transformerats till prime space vilket föranlett, i deras amerikanska exempel, att hemlösa spridits över alla tre formerna av space som Snow och Mulcahy beskrivit. Detta leder till en ökad synlighet för och direktkontakt med människor med fast bostad vilket stör den urbana ordningen och leder till åtgärder som syftar till att kontrollera de hemlösa spatialt (Snow & Mulcahy 2001:159, Wright 1997:100). Denna gentrifiering, som transformeringen av marginal space till prime space innebär, menar Mitchell både producerar hemlöshet och förvärrar livssituationen för dem som görs hemlösa (Mitchell 2011:942). Ruddick beskriver en liknande situation när hon skriver att gentrifiering och förändring av tidigare institutioner som hjälpte de marginaliserade skapat ett ökat antal hemlösa. Genom att referera till Foucault och heterotopias of deviation så ser hon hur det finns potential till konflikt över space betydelse och funktion och därmed även möjlighet till förändring (Ruddick 1995:56-57). Även om förändringen förvärrat situationen så innebär detta synsätt att det finns potential till en positiv förändring för de hemlösa.

Med sin beskrivning av hur situationen ser ut i Sverige visar Thörn hur gentrifiering inte existerar på samma sätt då man inte varit med om förfall så som i USA, i Sverige har arbetarklassområden i de centrala delarna av städer inte upplevt samma problem som i USA. I Sverige har stadskärnan aldrig upplevt hur medelklassen lämnat den utan fattigare områden finns utanför stadskärnan. Den formen av gentrifiering som upplevs i svenska städer innebär att arbetarklass- och lägre medelklassområden gentrifieras till områden för övre medelklass (Thörn 2011:993). Frågan om hur stor skillnad det egentligen är mellan gentrifieringen i USA och Sverige är något för framtida studier och inget som kommer diskuteras vidare i denna uppsats.

4. Kontroll och motstånd

Maktstrategier

Hemlösas närvaro i det alltmer kommersialiserade offentliga rummet beskrivs även som något som gör vissa etiska och politiska dilemman tydliga. Något som skapar ett behov av strategier för att tydliggöra vem eller vilka som har makten i samhället och kontrollera att befolkningen följer rådande normer. Detta sker enligt litteraturen på ett antal olika sätt med en ofta förekommande hänvisning till De Certeaus distinktion mellan strategi och taktik. Där strategi ska ses som maktens försök att kontrollera space och taktik är de maktlösa sätt för att motarbeta strategierna (De Certeau 1984:34-39). Denna del av texten syftar till att beskriva strategier som används av de med makt för kontroll av space och de som rör sig i och använder sig av space. Detta för att peka på relevansen i De Certeaus distinktion mellan strategi och taktik i de hemlösas liv. Det ges även hänvisning till Goffmans beskrivning av *social deviants* (Goffman 1963/1986).

Maktstrategier är enligt Wright och Vermund designade för att användas för kontroll av hur offentliga och privata resurser används för att behålla den korrekta användningen av en plats vilket har sin grund i makthierarkier som i sin tur är ett resultat av ojämlikhet socialt, kulturellt, ekonomiskt och politiskt. Wrights referens till De Certeaus syn på strategier är tydlig i beskrivningen av det som något de med makt använder för att hålla en plats proper, där det som händer är förståeligt för beslutsfattarna. Detta innefattar kontroll av de hemlösa för att säkerställa att de inte överträder sociala gränser (Wright & Vermund 1996:128, se även s.136, Wright 1997:181-182).

Ett möjligt sätt att hantera de etiska och politiska dilemman som uppstår i och med att hemlösa rör sig i det offentliga rummet, som ses som allt vanligare i västerländska samhällen, är att hålla de hemlösa utom synhåll (Thörn 2004:201). Att hålla hemlösa utom synhåll genomförs bland annat genom bevakning av det offentliga rummet och vilka som tillåts att befinna sig där och vilka som exkluderas, det är bara personer som passar in på normen som har rätten att uppehålla sig på dessa platser (Desjarlais 1997:33). En norm som fattiga och hemlösa inte passar in på. Beskrivningen av strategin hade tjänat på en tydlig referens till De Certeaus teori om maktens försök att kontrollera space (De Certeau 1984:34-39).

Snow och Mulcahy identifierar i sin forskning tre olika former av social kontroll som tillämpas på de hemlösa, *containment*, *displacement* och *exclusion*. Den förstnämnda formen innebär en strategi med målet att minska synligheten av hemlösa, på ett sätt som liknar det som beskrevs ovan, och därmed interaktionen mellan de med fast boende och de hemlösa, genom inskränkningar i deras mobilitet. Inskränkningarna sker genom övervakning, strikta förordningar mot tillexempel tiggeri och alkoholintag på allmän plats och faktiska störningar av dagliga rutiner så som låsta soptunnor, avskaffande av offentliga toaletter och godtyckliga ID-kontroller. Med *displacement* menar de förflyttning av hemlösa från platser de använder, tillexempel genom att förstöra boplatser eller samla ihop hemlösa och med polisens kraft flytta dem från en plats, tillexempel parker, till en annan (Desjarlais 1997:121, Snow & Mulcahy 2001:159-161).

Displacement kan även utifrån hur Wright och Vermund beskriver begreppet ses som de handlingar som flyttar orsaken till en konflikt från en källa till en annan, mindre hotfull källa för de med makts intressen (Wright 1997:183, Wright & Vermund 1996:128). *Displacement* innebär med andra ord att de behöriga inblandade, så som socialtjänst, ges möjlighet att särskilja mellan ”the undeserving poor” och ”the deserving poor”. Detta sker på grund av den position som socialarbetarna har i samhället jämfört med de hemlösa samt den avsaknad av egen erfarenhet som socialarbetarna har av hemlöshet. Vilket föranleder en syn på hemlösa som tillexempel lata när de inte återkommer med nödvändiga dokument. Strategin används för att flytta den upplevda anledningen till hemlösheten från sociala dimensioner till en moralisk nivå där den hemlöses situation kan skyllas på individen, vilket gör att individer med makt känner sig i kontroll (Wright & Vermund 1996:134-135).

Termen *repression* används för att beskriva ungefär samma sak som *displacement* men med den specifika inriktningen på tvångsförflyttning, bestraffning eller trakasserier på grund av ockupering av space som inte är sanktionerat av de styrande. Strategierna som kan kopplas till *repression* så som det beskrivs av Wright och Vermund ska ses som direkta och exemplifieras genom kontinuerlig övervakning och trakasserier från polisen mot deras informanter (Wright & Vermund 1996:128-129).

Exclusion innebär enligt Snow & Mulcahy försök att hålla hemlösa borta från särskilda platser vilket de exemplifierar med projekt och initiativ med målet och mottot ”not in my backyard” som åsyftar till försvar och defensiva reaktioner mot tillexempel härbärgen i individers närområden. Det är en form av social kontroll som både sker oberoende av och ihop med andra former tillexempel

genom protester mot faciliteter för hemlösa på specifika platser eller i särskilda områden. Det kan även ses som en paradox där farligt avfall och hemlösa bekämpas med samma termer samt med målet att säkra den privata egendomen med hjälp av ett och samma trumfkort, kvinnors och barns säkerhet (Passaro 1996:95, Snow & Mulcahy 2011:159-160, Wright 1997:179 se även Mitchell 2011:942). Exclusion innebär inte bara försök att hålla hemlösa, eller andra grupper, borta från fysiska platser utan även från diskurser, narrativ och alla former av kommunikation (Wright 1997:183, Wright & Vermund 1996:128).

Tillämpningen av auktoritet i öppna offentliga rum kan vara sporadisk men intensiv medan institutionella offentliga rum som tillexempel socialtjänsten ger en miljö för systematisk intensifiering av disciplin och kontroll med en tillämpning som må vara kontinuerlig men mindre intensiv. Wright ger exempel på hur hemlösa möter maktstrategier i sina möten med socialtjänsten genom svårigheter att hitta rätt avdelning, konstant varierande belopp i bidrag, uppfattat godtyckligt användande av auktoritet och attitydproblem kopplade till väntan eller missade möten. Socialarbetare utövar godtycklig makt genom att identifiera attitydproblem vilket vidare manifesteras som kommunikationsproblem. När hemlösa upplever väntan på bidrag som ett godtyckligt utövande av auktoritet så ser de den sociala space som skapas som en disciplinär åtgärd. Vilket exemplifieras av Wright och Vermund som i sin studie noterar att socialtjänsten tar till exclusion-strategier genom sin auktoritet som manifesteras i vad som av de hemlösa uppfattas som godtyckligt uppfattade attitydproblem. Uppfattningen att det är en disciplinär åtgärd förstärks när de hemlösas överklagan nekas av högre uppsatta tjänstemän på socialtjänsten (Wright & Vermund 1996:132-133, Wright 1997:221). Vilket är ett exempel på strategier som kan kopplas till det tidigare nämnda begreppet exclusion (Snow & Mulcahy 2011).

Begreppet *soft exclusion* passar den svenska, eller mer specifikt göteborgska, kontext Thörn studerat, det ska dock ses som ett lokalt uttryck för revanchism (Thörn 2011:991-993). Revanchism, som använts av bland annat Atkinson (2003) och Smith (1996), syftar till ett sätt att styra samt program för att kontrollera och säkra det offentliga rummet, revanchism är ett sätt att visa makt genom lagstiftning, kontroll och disciplin (Thörn 2011:991-992). Soft exclusion ska ses som en form av makt som inte explicit är riktad mot hemlösa utan exkluderar dem genom omdefinition och omformande av det offentliga rummet (Thörn 2011:1004). Vilket exemplifieras av andra forskares möten med förslag och förordningar som innebär kriminalisering av hemlösa, genom tillexempel

privatisering av trottoaren genom att de styrande ger lokala företagare kontroll över trottoaren och därigenom öka möjligheten att åtala för till exempel olaga intrång (Snow & Mulcahy 2001:150). Soft exclusion kan därför ses som ett begrepp som är en version av tidigare nämnda exclusion trots avsaknad av referens till detta begrepp. I Sverige designas det offentliga rummet om för öka synligheten och därigenom underlätta social kontroll och hur man genom att ge en plats ett specifikt syfte, ofta konsumtion, så exkluderar man dom som inte passar in. Thörn menar att det i USA ofta sker genom lagstiftning mot hemlösa medan det i Sverige inte finns lagar utan sker genom att göra det svårare för dom att leva sina liv (Thörn 2011:992-993). Vilket argumenteras för genom att ordning skapas och exkludering av hemlösa görs möjligt genom tidigare beskrivna strategier vilket gör lagar mot hemlösa meningslösa i den svenska kontexten (a.a. 1005).

Mathieu anser att hemlösas varande i det offentliga rummet, på ett sätt som visar drag av det som ovan beskrevs som soft exclusion, tog en stor del i politiken vid tiden för hennes studie genom att förflyttningar av hemlösa bort från andras åsyn prioriterades. Detta tog sig till exempel formen av att man vid denna tid började stänga av offentliga utrymmen som hemlösa brukade använda eller för den delen öppna dörren helt, exemplifierat genom hur dörrarna till en tågstation togs bort, så att möjligheten till skydd för vinden minimerades. Tydliga exempel Thörns beskrivning av soft exclusion som något som inte är explicit riktat mot de hemlösa men påverkar dem genom omformande av det offentliga rummet (Mathieu 1993:178-180, Thörn 2011:1004). Att öppna dörrarna till en tågstation för att låta vädrets makter stänga ute hemlösa är utifrån De Certeaus beskrivning en tydlig strategi för att göra en plats proper (De Certeau 1984).

Litteraturen beskriver även en annan strategi, i artikeln benämns det som taktik men i detta sammanhang passar strategi bättre, från 80-talets New York vars mål var att flytta de hemlösa från det offentliga rummet, bort från de boendes och besökarnas åsyn. Strategin innebar debatt kring de hemlösas potentiella kriminalitet och en vida spridd rädsla för vad som uppfattades som farliga hemlösa samt kriminalisering av de hemlösa genom bland annat arrestering för intrång av hemlösa som sover på offentliga platser (Mathieu 1993:178-180, Ruddick 1995:63). Bilden av hemlöshet som en moralisk farsot är bakgrunden till lagstiftande åtgärder som riktas mot människor som uppehåller sig på gatan och därmed leder till en kriminalisering av hemlöshet. Den dominerande delen av samhället stiftar lagar som syftar till att skydda deras auktoritet, egendom och intressen, vilket exemplifieras i kriminaliseringen av trottoarsittning i Seattle som enligt de styrande riktade

sig mot kriminella och sades ej vara kriminalisering av de hemlösa (Amster 2003:199-200). Från Ryssland ger Højdestrand exempel på hur hemlösa oftare än andra tas av polisen för fylleri eller brott mot passlagen, dock utan explicita lagar mot de hemlösa, trots en allmän känsla av att de stör ordningen (Højdestrand 2011:965).

Amster menar att den trend av inskränkningar, regleringar och förflyttningar som påverkar de hemlösa som han och andra ser i samhället inte är något nytt utan det är ett mönster av marginalisering och rumslig exkludering riktat mot nödställda som återuppstått. Denna beskrivning visar på hur hemlösa demoniseras och kriminaliseras och att mönstren visar på en iver för regleringar (Amster 2003:195). Mitchell beskriver kriminaliseringen av hemlösa i USA som en respons på den ökade synligheten av hemlösa och saker och platser som kan kopplas till hemlöshet, till exempel härbärgen. Han menar att i ett mer marknadsinriktat urban space så ses hemlösheten som en börda som kan fördrivas genom kriminalisering av beteenden som kan kopplas till hemlösa så som att sitta på trottoaren (Mitchell 2011:934 se även 945).

Amster menar att eftersom ett visst beteende kan kopplas till en specifik grupp människor så innebär ett förbud mot beteendet en kriminalisering av gruppen och eftersom de hemlösa lever sin liv i det offentliga rummet så slår kriminaliseringen av beteenden associerade till denna grupp hårt mot dem. Han anser med hänvisning till Mitchell att det omöjliggör för hemlösa att leva sina liv. De exempel han ger från USA visar på en utbredd förekomst av lagar som försvårar för de hemlösa, till exempel förbud mot att sova på offentlig plats eller tiggeri där polisen är det mest använda verktyget för att bemöta hemlösheten (Amster 2003:201-202, se även Mitchell 2011:947).

I möten med hemlösa har det visat sig att dom ofta beordrats att flytta på sig, identifiera sig eller blivit genomsökta av poliser när de befunnit sig i det offentliga rummet. Med hänvisning till Mitchell anser Amster att det rör sig om att poliserna ser sin makt att kontrollera rummet utmanad (Amster 2003:212).

En viktig del i fördrivandet av hemlösa från det offentliga rummet är enligt bland andra Amster, Mitchell och Thörn polisen och de privata säkerhetsaktörerna som anställs av företag för att se till att underhållningen och kommersialismen i centrum kan fortgå utan störande moment så som hemlösa som kan skrämja bort potentiella kunder. Från USA kommer exempel där de privata säkerhetsbolagens arbete till stor del är att få bort de som verkar vara hemlösa från området. Det som visas är en tendens till att de som har ekonomisk makt över det offentliga rummet eller delar av

det gör allt vad de kan för att hålla det så attraktivt och ”civiliserat” som möjligt av rent kommersiella syften, för att öka turismen och säkra investeringar oavsett om det rör sig om offentliga eller privata aktörer (Amster 2003:210-211, Mitchell 2011:947, Thörn 2011:995, 1000).

Thörn beskriver hur de privata säkerhetsvakterna patrullerar gatorna, kontrollerar olåsta dörrar, avhyser ovälkomna personer och rapporterar misstänkt beteende. Det primära i arbetet är dock att säkra byggnader från hemlösa och avvisa uteliggare vilket leder till att det inte finns någonstans att sova då det antingen är stängt eller vaktas. Den drastiska minskningen av närvaron av hemlösa i stadens centrum gör platsen attraktiv i andra människors ögon (Mitchell 2011:947, Thörn 2011:1000). Tidigare stycken om kriminalisering, inspektioner och avhysning har tydliga kopplingar till de tidigare nämnda begreppen containment och displacement och därmed även till De Certeaus teori om maktstrategier för kontroll av space (De Certeau 1984).

90-talets amerikanska stadskärnor framställs som en space där ekonomin är i centrum och responsen mot den synliga hemlösheten mer kan beskrivas som anti-hemlösa än anti-hemlöshet. Det offentliga rummet planeras och utformas för att ge en shoppingupplevelse istället för att vara en plats där människor samlas, det blir därmed en plats där beteenden är kontrollerade. Detta tydliggörs med exempel från San Diego där ett shoppingcenter såldes in till potentiella besökare och kunder som en plats varifrån hemlösa helt kunde exkluderas. Denna avgränsade plats ansågs ge människor från villaförorterna en möjlighet och anledning till att komma till stadens centrum. Parken i närområdet var dock en plats som frekvent användes av hemlösa och den privata aktören som låg bakom shoppingcentret betalades av staden för att göra om parken, vilket ledde till att det inte längre fanns några toaletter samt bänkarna i parken numer var konstruerade på ett sätt som hindrade dem från att användas som säng. Detta ses som ett typexempel på hur hemlösa trycks undan från det numera privatiserade offentliga rummet där shopping står i centrum (Mitchell 2011:946-947 se även Thörn 2011:998, 1001).

Detta kapitel visar på att De Certeaus (1984) teori om de med makts strategier för att försöka kontrollera space stämmer. Det är tydliga exempel på att strategierna används för att behålla space på det sätt som det är. Sett genom Foucaults (1986) glasögon så är det tydligt att space är av största möjliga betydelse i dagens samhälle och människor gör vad de kan för att påverka så att bilden av space är den som man själv önskar. Strategier används med andra ord för att space ska vara så nära den utopiska bild man har som möjligt. Space är, vilket tidigare beskrivning indikerat på, inget

statiskt och funktion, betydelse och relation till andra former av space kan förändras. Nästa del behandlar därför motstånd mot strategier och taktiker för bekämpning och förändring.

Motstånd/Taktik

Strategierna som de med makt använder i sina försök att kontrollera space bemöts av de hemlösa och andra maktlösa med olika former av taktiker vilket som tidigare nämnts har en koppling till De Certeaus distinktion mellan strategi och taktik (De Certeau 1984:34-39). Det förestående delkapitlet ger exempel på de hemlösas taktiker.

Utvecklingen av de nutida marknadsekonomierna leder till differentiering av stads- och förstadsområden till marginaliserade och lustbetonade platser. Likväl i processen som på dem fysiska platserna själva så bemöter de fattigare delarna av samhället dominanta, auktoritativa strategier med lokala motståndstaktiker. Strategierna innebär enligt Wright och Vermund större, övergripande, komplexa sammansättningar av beslut och handlingar från mäktiga sociala grupper. Med taktikerna menas mer direkta, reaktiva, mindre genomtänkta beslut och handlingar av sociala grupper med mindre makt, som till exempel hemlösa. Strategier är associerade med makten att identifiera en plats som proper. De strategier som de med makt tar till för att behålla den allmänna, funktionella definitionen av en plats bemöts av de hemlösa med olika former av motståndstaktiker, genom till exempel att tillvarata ögonblicket. Då de hemlösa saknar kontroll över plats så utövar de taktisk makt genom tiden (Wright & Vermund 1996:123).

Litteraturen beskriver fyra olika motståndstaktiker som tas till mot strategin exclusion, skapande av nya sociala nätverk för stöd, behålla och öka kontakten med sympatiska institutioner, överskridande av gränserna för användande av offentliga och privata faciliteter och utökad mobilitet. Wright och Vermund beskriver hur exkludering av deras informanter från omgivningen var norm men att informanterna ofta formade egna nätverk oberoende av samhället runtomkring (Wright & Vermund 1996:129-130). Att kunna uppvisa medlemskap i eller anknytning till en organiserad grupp är en lyckad version av skapandet av sociala nätverk som motståndstaktik mot exklusionsstrategier (a.a. 138).

De motståndstaktiker som hemlösa och deras företrädare tar till kan bidra till att förändra den allmänna bilden av de hemlösa och deras plats i det offentliga rummet, genom att taktikerna utmanar strategierna vars mål är att kontrollera det offentliga rummet och vilka som nyttjar det.

Med hänvisning till Foucaults (1986) övertygelse om att vi lever i en epok av space och relationer mellan platser som är möjliga att förändra så kan vi som Ruddick beskriver se att hemlösa genom överlevnadstaktiker utmanar de styrandes syn på vad som är proper place, space värt att skydda och de institutioner som skapats för att skydda egendom (Ruddick 1995:60, Wright 1997:182). Eftersom personer marginaliseras såväl i space som genom det så kan de genom space försöka utmana processen och skapa andra identiteter för sig själva (a.a. 49, se även 35). Hemlösa kan därmed genom användandet av space förändra bilden av dem själva och även av space (Ruddick 1995:64). Ruddicks poäng är att hemlösa agerar och har möjlighet, även om det inte är garanterat, att påverka det politiska klimatet samt bilden av hemlösa och hemlöshet genom motståndstaktiker och användning av space (a.a. 65).

Flera forskares studier (Wright & Vermund 1996, Ruddick 1995) visar att mobilitet var en viktig form av motstånd när deras informanter försökte undkomma lokala auktoriteters försök att kontrollera det offentliga rummet. De ser de hemlösas användande av det offentliga rummet för privat bruk som livsnödvärdigt men även som en form av lokalt motstånd mot etablerade definitioner av social space, genom att tillexempel smyga sig in på platser som är vigda åt en specifik funktion som duschrummen till den lokala tennisbanan. Det exemplifieras också genom att vissa hemlösa sover en natt på en bänk och nästa i en bil som en taktik för överlevnad när det är andra som har makten över och äganderätten till space. Det är genom deras användande av taktiker mot strategier för kontroll av space som de blir ett återkommande inslag i miljön på vissa platser (Wright & Vermund 1996:139, Ruddick 1995:59).

Hemlösa kvinnors överlevnadstaktiker innefattar delvis passivitet och osynlighet vilket skapas i relation till både allmänhetens reaktioner och rädsla för övergrepp. Deras beteende bemöts med sympati medan samma beteende hos en man ignoreras. Passaro exemplifierar detta genom ett möte hon hade med en hemlös man som frågade henne om växel och när hon sa att hon precis gett sin växel till en kvinna så svarade han att det var rätt gjort och att han ska kunna ta hand om sig själv. Bördan av att bära den rådande diskursen gällande könsroller anses demonisera och ignorera män samtidigt som det hjälper till att skapa våldsamma och desperata män. I möte med en kvinna Passaro mött under sitt fältarbete, så bekräftas passivitet som överlevnadstaktik i berättelsen om hur hon inte klagar och ser till att hennes barnbarn är artigt för att alla ska gilla henne, och hon därmed ska känna sig säker, genom att bete sig på ett sätt som förväntas av henne (Passaro 1996:87-89, se även Ruddick 1995:57).

Platser i städer och förorter blir omstridda genom kampen över definieringen av platsen och användningen av dess resurser. Här menar Wright och Vermund att definitionen av proper användande av en plats innehåller vad som verkar argument om löften att förbättra livet för alla helt utan att se till hur det påverkar vissa delar av befolkningen. Det som verkar vara förnuftiga och skäliga argument döljer maktstrategierna som ligger däri och även motstånd mot dessa, vilket exemplifieras genom hur rationell organisering av centrala delar genom företags tillbyggnad innebär marginalisering och utdrivning av de hemlösa. De styrande måste för att ha kontroll över definitionen och användningen av proper space använda strategier som i sig inte är en sammansvärjning mot fattiga och hemlösa. En proper plats är en plats där det som händer är förståeligt för de som tar besluten vilket de hemlösas taktiker motarbetar (Wright & Vermund 1996:124, Wright 1997:180-181).

De Certeaus (1984) distinktion mellan maktstrategier för kontroll av space och taktiker som motstånd mot detta är således genom tidigare givna exempel i detta kapitel något som bekräftas i litteraturen. Det är också tydligt att Foucaults (1986) beskrivning av nutiden som en epok av space, där bilden och hanteringen av space är i fokus. En epok där heterotopia är en avbild av utopier, en bild man vill behålla. Hemlösa passar inte i normen och därmed ej heller i space som är en avbild av en utopi. De med makt ser hellre hemlösa som exkluderade från detta och på en plats som kan ses som en motsats till den där de själva är, allt för att göra det space de uppehåller sig i så nära utopi som möjligt.

Squatting

Ett vanligt förekommande tema i litteratur om hemlöshet är squatting eller husockupation som är den svenska översättningen av begreppet. Detta bör även i viss mån ses som en form av bekämpning av de hemlösas marginalisering. Glasser och Bridgman beskriver den industrialiserade delen av världens version av squatting som övertagandet av ett obebott hus eller byggnad alternativt uppförande av läger på obebyggd men inte nödvändigtvis ägarlös mark. De ger exempel på individer som finner den här boendeformen betydligt bättre än härbärgen med en möjlighet till autonomi, avskildhet och gemenskap (Glasser & Bridgman 1999:79-81).

Squatting kopplas ofta samman med utvecklingsländer och människor som ockuperar mark och bygger bostäder där på grund av höga huspriser och dåligt understöd från makthavare. I västvärlden är squatting istället ett resultat av gentrifisering och något som ökat med en ökad hemlöshet.

Myndigheter ser ockupanternas beteende som patologiskt på grund av en avsaknad av rätt värderingar, det är ett beteende som anses kränka äganderätten. En beskrivning som helt bortser från den organisering och struktur som ofta finns bland ockupanter men är kopplat till en allmän bild av fattiga och hemlösa (Philips & Hamilton 1996:93, Maxwell 1996:69-70).

Maxwell beskriver två olika former av personer som ägnar sig åt squatting, de som aldrig brytt sig om att följa de procedurer som måste följas för att få tillgång till bostad och de som en gång lagligen varit hyresgäster. Den första gruppen är den mindre av de två men också den allmänna bilden av en person som ägnar sig åt squatting (Maxwell 1996:73). Vilket kan ses som ännu ett exempel på den bild som allmänheten har av husockupanter, hemlösa och fattiga utan att se till strukturen och organiseringen.

För de kojor som byggs av organisationen Mad Hatter, som inriktar sig på att bygga bostäder mer eller mindre utanför lagens ramar för hemlösa, som Philips och Hamilton baserat sin studie med är det viktigt att välja platser som är gömda, som till exempel överväxta områden. Det är även viktigt att platsen är svår att nå med bil men ändå i närheten av kollektivtrafik, jobbmöjligheter och socialtjänst, därav väljs ofta industriområden. Tekniskt sett så bryter de mot lagen med sina kojor som byggs på andras mark men de har genom att synas i media fått allmänhetens sympati till en viss mån även om boende i närheten av kojorna kan pressa polisen att ingripa (Philips & Hamilton 1996:86). Det finns en medvetenhet om att de inkräktar på någons mark, privat eller statligt ägd, och ett visst mått av rädsla bland de hemlösa om att bli tvingade att flytta (a.a. 93, 95). Polisens bemötande av squatters beskrivs som besvärande, ibland innehållande stölder och hot om våld med en uppbackning av den officiella hållningen att de hemlösa ger upp sina individuella rättigheter när de bryter mot äganderätten (Maxwell 1996:75).

Situationen med squatting som ett resultat av gentrifiering och som en taktik mot de strategier som försöker kontrollera hemlösa, samt som något som därav ses av makten som något ovälkommet, går att koppla till Ruddicks tolkning av Foucaults begrepp heterotopias of deviation. Ruddick beskriver hur platser som tidigare samlat marginaliserade individer inte längre finns, det sociala skydds nätet är ofullständigt vilket gjort människor hemlösa. Genom squatting använder de space i ett försök att transformera betydelsen av den space de är i (Ruddick 1995:55-57).

Ruddick refererar till Foucault och begreppet heterotopia, som hon beskriver som samexistens i ett omöjligt rum av ett stort antal fragmentariska världar, för att beskriva de hemlösa samlingsplatser och den sociala kontrollen inom dem. Hon anser att det i Foucaults beskrivning är otydligt vad som skapar heterotopia och varför det kan ändras men menar att det i heterotopias of deviation finns potential till konflikt över betydelse och transformation av spaces funktion. Detta exemplifieras genom hur tidigare heterotopias of deviation där marginaliserade individer hölls transformerades och därmed transformerades även den inneboende betydelsen (Ruddick 1995:56-57). Foucault beskriver Heterotopia som riktiga platser med drag av överkliga kvalitéer, det är en plats som är en motsats till samtidigt som det är en spegelbild av en annan plats. Heterotopia är en avbild av utopier eller ett space där oönskade personer finns för att göra en riktig utopi möjlig, likt ett härbärge. Det är heterogena former av space som i en och samma plats sammanställer flera olika platser som i sig inte nödvändigtvis är jämförbara. (Foucault 1984).

Härbärgen

En av de platser i samhället där hemlösa ofta befinner sig är härbärgen som Glasser och Bridgman menar sällan varit i antropologers fokus framför allt på grund av en rädsla för att komma fram till en felaktig generalisering av de hemlösa. De menar att livet utanför härbärgen är mer likt det klassiska antropologiska arbetssättet, då forskaren möter människor som skapar sin kultur till skillnad från på härbärgen där livet är mer konformt till redan rådande regler och ramar (Glasser & Bridgman 1999:81-82). Härbärgen var under 80- och 90-talet den mest omfattande och uthålliga responsen mot hemlöshet (Desjarlais 1997:29, Gounis 1992:685, Wright 1997:214).

De flesta härbärgen i Atlanta ger precis som tidigare nämnts angående andra platser företräde till hemlösa barnfamiljer, och de senaste årtiondenas utveckling har även lett till en kraftig minskning av hotell särskilt inriktade på hemlösa singelmän. Samtidigt som det finns alldeles för få bostäder tillgängliga genom allmännyttan står det ett stort antal lägenheter helt tomma i Atlanta på grund av höga hyror (Philips & Hamilton 1996:83). Det finns dock variation mellan olika former av härbärgen, det finns förutom förvaringslokaler med starka regleringar och segregeringseffekt också dedikerade härbärgen där personalen bor tillsammans med brukarna. Härbärgen kan vara en plats för tillfällig hjälp eller respit under tider med ekonomiska problem, samtidigt som det måste vara en plats som är tillgänglig som sista tillflyktsort för personer utan andra val, familj eller vänner och med problem som gör arbete omöjligt, som till exempel svår alkoholism. Detta gör härbärgen till en

plats som i många fall håller kvar brukaren i beroendeställning (Glasser & Bridgman 1999:86, Desjarlais 1997:29-30, Gounis 1992:685).

Den största operativa angelägenheten i ett offentligt härbärke är social kontroll och minimeringen av störningar som det potentiella våldet, särskilt när fattiga och marginaliserade individer måste tävla om fördelar och materiella resurser. Härbärgen har flera olika användningsområden och det är teoretiskt sett frivilligt att befinna sig där, även om myndigheter har gjort det svårare för hemlösa att ockupera offentliga rum som till exempel parker vilket tvingar in individer till härbärgen. De ses som institutioner med en disciplinär agenda men med små resurser som är fast mellan att reformera individen och hålla kontroll inom härbärgen. Härbärgen beskrivs även som uppdelade och kategoriserade utifrån till exempel kön eller eventuella missbruksproblem (Gounis 1992:686-687, Wright 1997:217).

Detta synsätt på härbärgen som en plats med flera användningsområden har drag av Goffmans beskrivning av hur institutioner är skapade av många olika anledningar för att arbeta med olika former av individer. Det är även ett exempel på hur härbärgen är en plats som är till för att kontrollera och disciplinera individer som inte passar in i normen (Goffman 1961/2012:14). Om vi istället tittar på härbärgen, som det beskrivs i tidigare stycke, genom Foucaults glasögon så kan vi se att härbärgen är ett space där oönskade personer finns för att göra en riktig utopi möjlig. Härbärgen är vad han kallar heterotopias of deviation, en plats där individer som avviker från normen placeras (Foucault 1986:25).

Litteraturen beskriver även en annan sida av relationen mellan härbärgen och den hemlösa i beskrivningen av den totala avsaknaden av en plats att sova på som ett stort antal människor möter. Forskning har visat att det är stor brist på härbärgen och sängar däri, utöver en stor brist på andra boendeformer (Mitchell 2011:948, se även Desjarlais 1997:37-38). De härbärgen som finns beskrivs även ofta ha otillräcklig ekonomi och mat, ohygieniska förhållanden och ses som farliga platser samtidigt som de har en avsaknad av program för att vara behjälpliga till ett mer långsiktigt stabilt liv. Vissa hemlösa väljer istället för farliga härbärgen som återkommande beskrivs som en sista tillflyktsort, ibland på grund av självrespekt, att finna andra boendelösningar som till exempel provisoriska tält, kartonger i industriområden eller andra former av liv på gatan (Hopper 1991:18, Mathieu 1993:180, Philips & Hamilton 1996:81, Wright 1997:217;219).

Varken de som brukar härbärgen eller de som jobbar där ser det som ett hem, utan det beskrivs bland annat som en plats för människor som är på väg till ett eget hem. Det är därför en plats med regler där individen får rätta in sig i ledet och respektera bestämmelser och andra, till skillnad från att ha ett eget hem och göra det man som individ önskar, härbärgets anses därmed fylla ett hems materiella funktioner men sakna det sociala. Härbärgets beskrivs därför som en plats som inte har känslan av ett hem, det saknas frihet och avskildhet att göra det individen önskar utan att vara begränsad av härbärgets regler och bestraffningar för brott mot dessa. (Desjarlais 1997:38, Gounis 1992:685, Wright 1997:214). Med glasögon lånade från Goffman, som även Gounis refererar tydligt till som inspirationskälla, kan man här se exempel på hur härbärgets är en total institution som hindrar de hemlösa från att göra vad de önskar (Goffman 1961/2012:13).

Privatägda härbärgen beskrivs av hemlösa som intresserade av att få in hemlösa till sig på grund av den ekonomiska vinningen och de härbärgen som jobbar för välgörenhet istället för social rättvisa ses som en del av en härbärgsindustri. Istället för att vara en bas för organisering kring bland annat bostad och jobb ses det som en modern version av fattighus (Wright 1997:217, 220). Goffman beskrev fattighuset som en total institution, en plats där man tog hand om människor som var oförmögna att ta hand om sig själva (Goffman 1961/2012:14). Härbärgen ses även som en plats som finns för att skydda allmänheten från de hemlösa män och kvinnor som överskrider rådande normer gällande genus och familj (Passaro 1996:32). Något som har starka kopplingar till Goffmans beskrivning av en total institution som en plats där människor som ses som oavsiktliga hot mot samhället samlas in (Goffman 1961/2012:14).

Desjarlais ser livet på härbärgets som något som människor anpassar sig till, och använder likt bland andra Gounis begreppet *shelterization* för att beskriva hur personer i hans och andras studier ger upp sina egna ambitioner för att istället vilja nå härbärgets mål (Desjarlais 1997:239). Med *shelterization* menar Gounis ett tillstånd av fångenskap, de förändringar i beteende och självuppfattning som förmedlar individens acceptans av beroendet av härbärgets (Gounis 1992:688). Genom denna process flyttas fokus från att skaffa ett eget hem till mer påtagliga och greppbara angelägenheter och vissa av individerna Desjarlais mötte var till och med motvilliga till eller rädda för att flytta till en egen lägenhet, Gounis anser att *shelterization* leder till att möjligheten till lyckad förflyttning vidare från härbärgets minskar. I litteraturen står även motsättningar mellan personalen på härbärgets och dom som bodde där att finna, där dom som arbetade ville få människor att flytta vidare samtidigt som de boende försökte rota sig och anpassa sig till ett visst sätt att leva, vilket

med hjälp av Gounis kan ses som en effekt av shelterizations viktigaste dimension, den tid härbärgets organisation tar av den hemlöses liv (Desjarlais 1997:239-240, Gounis 1992: 688-689, 692).

Litteraturen förmedlar bilden av det amerikanska härbärgets som ett fattighus som placeras på "waste spaces", i områden i förfall för att hålla den marginaliserade delen av populationen på behörigt avstånd, inte bara från stadens centrum där det råder både ekonomisk och social kommers, men även för att minska motsättningarna från allmänheten (Desjarlais 1997:33, Gounis 1992:686). Härbärgen och de hemlösa kan bli en del av det offentliga rummet genom att utmana sin stigmatisering med hjälp av taktiker som förändrar betydelsen av deras närvaro på platsen och utmanar bilden av dem som bara hemlösa. Detta kan bara ske genom att de hemlösa och härbärgena allierar sig med andra aktörers latenta och territoriella intressen (Ruddick 1995:48). Vilket bör ses som ett exempel på hur hemlösas taktiker mot maktstrategier, så som de beskrivits av De Certeau (1984), kan användas inte bara för att förändra situationen utan även för att bemöta och bekämpa stigmatiseringen (Goffman 1963/1986) som är en del av deras liv.

5. Sammanfattning

Målet med min uppsats var att genom en litteraturstudie jämföra nutida litteratur som behandlar hemlösa och deras liv i och relation till space samt att belysa viktiga punkter samt med hjälp av framför allt teorier från Foucault, Goffman och De Certeau utveckla analysen. Jag hade som syfte att med hjälp av jämförelser mellan vad de olika författarna presenterar och tidigare nämnda teoretiker få fram en syntes. Slutresultatet är en text som genom ett stort antal exempel belyser samtida litteratur om hemlöshets fokus på space och den inverkan och betydelse det har för hemlösa personer.

Definitionen av exakt vem som ska räknas är tydligen något som inte är enhetligt men mina studier har inte heller visat att det nödvändigtvis behöver finnas en exakt universal definition eftersom alla samhällen är olika. Stigmatiseringens betydelse i sammanhanget har diskuterats med hjälp av Goffmans teori och exempel från litteraturen för att framhäva den inverkan stigma har på individen. Därefter har jag fört en diskussion om hemlösa platser med grund i Snow och Mulcahys uppdelning i prime, transitional och marginal space samt de olika former av värden de kan anta i användande, utbyte och politik. Med hjälp av denna uppdelning och med referens till Foucaults teori om den tid vi lever i som en epok av space, har platser betydelse diskuterats med inriktning på hur det för hemlösa är enklast att passa in i marginal space men inte kan tillgodogöra sig alla behov där. Space förändringspotential har även det diskuterats med referens till Foucault. I uppsatsen har även gentrifieringens betydelse framhävts där även Foucaults heterotopias of deviation använts för att förtydliga platser betydelse.

Därefter har uppsatsens huvudsakliga fokus tagit plats och en diskussion om kontroll och motstånd har förts med referens till De Certeaus distinktion mellan strategier, som de med makts metod för försök till kontroll av space, och taktiker som de maktlösa sätt att bemöta strategierna. Nämnda strategier har till stor del presenterats utifrån Snow och Mulcahys uppdelning i containment, displacement och exclusion. Med flertalet exempel från flera källor har maktens strategier för kontroll av space presenterats med mer eller mindre direkta inriktningar mot hemlösa. Displacement och exclusion har visat sig vara de mest förekommande och litteraturen har visat på hur strategierna tar sig olika former, genom till exempel tvångsflyttningar. Thörns begrepp soft exclusion har även diskuterats, i förhållande till det mer direkta tillvägagångssättet revanschism, som en exkluderande strategi som inte är direkt utan tar sig form genom omformning av det offentliga rummet.

Strategierna har visat på vilken betydelse den bild av space som förmedlas utåt har för de med makt vilket presenteras som belägg för Foucaults teori om samtiden som en epok av space där människor fokuserar space betydelse framför bland annat tiden.

Därefter har litteraturens olika exempel på motståndstaktiker presenterats och använts för att ytterligare förstärka relevansen i De Certeaus distinktion mellan strategi och taktik. Möjligheten att förändra betydelsen av en plats har därefter diskuterats med referens till Foucault och tidigare nämnda begrepp heterotopia.

Uppsatsen har avslutats med två vanliga boendeformer för de hemlösa, squatting och härbärgat. Deras betydelse och användningsområden har diskuterats bland annat utifrån deras möjlighet till att både vara en strategi och en taktik. Härbärgat har även jämförts med Goffmans begrepp total institution och Gounis shelterization för att tydliggöra den inverkan härbärgat har på individen, vilket exemplifieras genom litteraturen.

Uppsatsen lämnar framför allt ett spår som inte är stängt, knappt ens öppnat, vilket beskrivs i delkapitlet Offentliga rummet och gentrifiering nämligen gentrifieringen i Sverige. Thörn beskriver hur det aldrig existerat på samma sätt som i USA. Denna uppsats frågeställning eller syfte är inte att diskutera skillnaden mellan gentrifiering i USA och Sverige. Det finns heller inte utrymme för det men det är en intressant fråga för framtida studier om det är någon skillnad mellan nämnda platser. Utöver det skulle en framtida studie på ämnet kunna jämföra skillnaderna mellan städers uppbyggnad i USA och Sverige och hur detta påverkar marginaliserade individer. Studien skulle kunna genomföras som en multi-sited ethnography.

Foucault, Goffman och De Certeaus teorier har varit behjälpliga för att klargöra de hemlösas livssituation och de texter som tjänade som uppsatsen empiri har gång på gång fastställt tidigare nämnda forskares teorier.

6. Källförteckning

- Amster, Randall. 2003. Patterns of Exclusion: Sanitizing Space, Criminalizing Homelessness. *Social Justice* 30 (1):195-221
- Bryman Alan. 2008. *Samhällsvetenskapliga Metoder*. Malmö: Liber
- De Certeau, Michel. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkley: University of California Press.
- Desjarlais, Robert. 1997. *Shelter Blues Sanity and Selfhood Among the Homeless*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Goffman Erving, 1963/1986: *Stigma notes on the management of spoiled identity*, New York: Touchstone.
- Goffman Erving, 1961/2012: *Totala Institutioner*; Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Foucault, Michel & Jay Miskowiec. 1986. Of Other Spaces. *Diacritics* 16(1):22-27
- Glasser, Irene & Rae Bridgman. 1999. *Braving the Street The Anthropology of Homelessness*. New York: Berghahn Books
- Gounis, Kostas. 1992. The Manufacture of Dependency: Shelterization Revisited. *New England Journal of Public Policy* 8(1):685-693
- Hopper, Kim. 1991. Research for what? Lessons from the Study of Homelessness. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 44(8):13-31
- Höjdestrand, Tova. 2011. Good Relations, Micro-entrepreneurship, and Permissive Spaces: "Transitional" Homelessness in St. Petersburg. *Urban Geography* 32(7):957-971
- Mathieu, Arline. 1993. The Medicalization of Homelessness and the Theater of Repression. *Medical Anthropology Quarterly* 7(2):170-184
- Maxwell, Andrew.H. 1996: A Home by Any Means Necessary: Government Policy on Squatting in the Public Housing of a Large Mid-Atlantic City. I: Dehavenon, Anna Lou (red) *There's No Place Like Home Anthropological Perspectives on Housing and Homelessness in the United States*. Westport: Bergin & Garvey
- Mitchell, Don. 2011. Homelessness, American Style. *Urban Geography* 32(7):933-956
- Passaro, Joanne. 1996. *The Unequal Homeless Men on the Streets, Women in their Place*. New York: Routledge
- Philips, Amy & Susan Hamilton. 1996: Huts for the Homeless: A Low-Technology Approach for Squatters in Atlanta, Georgia. I: Dehavenon, Anna Lou (red) *There's No Place Like Home*

- Anthropological Perspectives on Housing and Homelessness in the United States*. Westport: Bergin & Garvey
- Ruddick, Susan.M. 1995. *Young and Homeless in Hollywood Mapping Social Identities*. London: Routledge
- Snow, David.A. & Michael Mulcahy. 2001. Space, Politics and the Survival Strategies of the Homeless. *American Behavioral Scientist* 45(1):149-169
- Thörn, Catharina. 2004. *Kvinnans plats(er) - bilder av hemlöshet*. Växjö: Égalité
- Thörn, Catharina. 2011. Soft Policies of Exclusion: Entrepreneurial Strategies of Ambience and Control of Public Space in Gothenburg, Sweden. *Urban Geography* 32(7):989-1008
- Williams, Brett. 1996: "There Goes the Neighborhood": Gentrification, Displacement, and Homelessness in Washington, D.C. I: Dehavenon, Anna Lou (red) *There's No Place Like Home Anthropological Perspectives on Housing and Homelessness in the United States*. Westport: Bergin & Garvey
- Wright, Talmadge. 1997. *Out of Place: Homeless Mobilizations, Subcities and Contested Landscapes*. Albany: State University of New York Press.
- Wright, Talmadge & Anita Vermund. 1996: Suburban Homelessness and Social Space: Strategies of Authority and Local Resistance in Orange County, California. I: Dehavenon, Anna Lou (red) *There's No Place Like Home Anthropological Perspectives on Housing and Homelessness in the United States*. Westport: Bergin & Garvey

<http://www.socialstyrelsen.se/hemloshet/omfattning/definition> hämtad: 2013-12-27